

مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز
دوره بیست و ششم، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۶ (پیاپی ۵۲)
(ویژه‌نامه علوم تربیتی)

بررسی عوامل مؤثر بر سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد^۱

دکتر محمد خدایاری فرد* دکتر عباس رحیمی نژاد** دکتر یاسمین عابدینی***
دانشگاه تهران دانشگاه اصفهان

چکیده

با هدف بررسی و مقایسه‌ی رابطه‌ی دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد، تعداد ۶۲۵ دانشجوی (۳۱۵ دانشجوی شاهد و ۳۱۰ دانشجوی غیرشاهد) با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با اختصاص متناسب از میان دانشجویان دختر و پسر دانشگاه‌های تهران انتخاب شدند. جهت اندازه‌گیری متغیرهای پژوهش از مقیاس دینداری دانشجویان، پرسش‌نامه نگرش سیاسی - اجتماعی و پرسش‌نامه شخصیتی کالیفرنیا (بخش سازگاری اجتماعی) استفاده شده است. داده‌ها با استفاده از محاسبه‌ی ضریب آلفای کرونباخ، تحلیل عاملی با مؤلفه‌ی اصلی، ضریب همبستگی چند متغیری (پیرسون) و تحلیل رگرسیون همزمان مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان داد که باورهای دینی و نگرش سیاسی - اجتماعی با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد، همبستگی‌های مثبت و معناداری دارند، در حالی که بین پیشرفت تحصیلی و سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد هیچ‌گونه رابطه معناداری مشاهده نشد. همچنین رابطه‌ای بین دینداری و نگرش سیاسی - اجتماعی با سازگاری اجتماعی در دانشجویان دختر (شاهد و غیرشاهد) قدرتمندتر از دانشجویان پسر (شاهد و غیرشاهد) است. نتایج تحلیل رگرسیون همزمان نیز نشان داد که سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد رابطه‌ای مثبت و معناداری با دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی آنان دارد، متغیر دینداری و پیشرفت تحصیلی به ترتیب قوی‌ترین و ضعیف‌ترین رابطه را با سازگاری اجتماعی دانشجویان

* دانشیار دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی
** استادیار دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی
*** استادیار دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی

شاهد و عادی دارد. نتایج پژوهش حاضر با نتایج سایر پژوهش‌های داخلی و خارجی انجام شده در این زمینه هم‌سویی دارد که در پایان مورد بحث واقع شده است.

واژه‌های کلیدی: ۱. دینداری ۲. نگرش سیاسی - اجتماعی ۳. سازگاری اجتماعی ۴. پیشرفت تحصیلی ۵. دانشجویان شاهد ۶. دانشجویان عادی.

۱. بیان مسأله

اجتماعی شدن یک فرایند دو جانبه‌ی ارتباطی بین فرد و جامعه است. به همین دلیل فرایندی پیچیده به شمار می‌آید که ابعاد گوناگونی دارد. کسب مهارت‌های اجتماعی، چگونگی برقراری ارتباط با سایر افراد و سازگاری اجتماعی، از جمله‌ی این ابعاد هستند. از سازگاری اجتماعی تعاریف بسیاری به عمل آمده است. اسلبی و گورا^۱ (۱۹۸۸؛ نقل از عابدینی، ۱۳۸۱) سازگاری اجتماعی را مترادف با مهارت اجتماعی می‌دانند. از نظر آنان مهارت اجتماعی عبارت است از: توانایی ایجاد ارتباط متقابل با دیگران در زمینه‌ی خاص اجتماعی به طریق خاص که در عرف جامعه قابل قبول و ارزشمند باشد. در حالی که اسلوموسکی^۲ و دان (۱۹۹۶) سازگاری و مهارت اجتماعی را فرایندی می‌دانند که افراد را قادر می‌سازد تا رفتار دیگران را درک و پیش‌بینی کنند، رفتار خود را کنترل و تعاملات اجتماعی خود را تنظیم کنند.

عوامل متعددی در سازگاری شخصی و اجتماعی افراد نقش دارند که نظریه‌ها و دیدگاه‌های مختلف تربیتی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی بر آن‌ها تأکید کرده‌اند. ایواتا^۳ و همکاران (۲۰۰۰) در مروری جامع عوامل مؤثر در سازگاری اجتماعی را به شش دسته‌ی عمده تقسیم می‌کنند که هر یک از آن‌ها نیز به عوامل جزئی‌تری تقسیم شده‌اند. این عوامل عبارتند از:

(الف) محرومیت‌های جسمانی ناشی از نقص عضو، تغذیه‌ی نادرست و بد، محرومیت از خواب و خستگی روانی، فرایندهای عاطفی آسیب‌زا و آسیب‌های مغزی.

(ب) عوامل روانی - اجتماعی - محیطی نظیر تغییرات سریع و مهم اجتماعی نظیر بیکاری، جنگ، بلایای طبیعی، از هم پاشیدگی کانون خانواده، فقر و اعتیاد.

(ج) عوامل تربیتی نظیر الگوهای نادرست خانوادگی، فقدان رابطه‌ی والد - کودک، طرد کردن فرزندان، حمایت افراطی، محرومیت‌های عاطفی، خودمختاری بیش از حد کودک، انتظارات و خواسته‌های غیرواقع‌گرایانه‌ی والدین و کمبود ارتباط.

(د) ساختار خانوادگی ناسازگار در خانواده‌های بی‌کفایت، از هم پاشیده، ضد اجتماعی و آسیب‌روانی اولیه و عدم ثبات عاطفی و روانی والدین بخصوص مادر.

(ه) فشارهای ناشی از زندگی جدید صنعتی مانند رقابت‌های ناسالم، تقاضاهای شغلی و تحصیلی و پیچیدگی‌های زندگی جدید.

(و) عوامل ژنتیکی و ارثی نظیر اختلالات جسمی، روانی و عاطفی ارثی که زمینه را برای رفتارهای بزهکارانه و ناسازگاری اجتماعی فراهم می‌کنند.

هرچند که برای شناسایی عوامل مرتبط با سازگاری اجتماعی تلاش‌های نظری و تجربی زیادی صورت گرفته است، اما این تلاش‌ها کمتر متوجه شناسایی نقش نظام باورها، ارزش‌ها، سنن و آداب و رسوم و نگرش‌های افراد در سازگاری شخصی و اجتماعی آنان بوده است، هم‌چنین بیشتر متوجه جمعیت عمومی بوده است تا اقشار خاصی از جامعه و به ویژه دانشجویان. این در حالی است که پژوهش‌های متعدد و مشاهدات مراکز مشاوره‌ای نشان داده است که عوامل نامساعدی مانند اضطراب، تنش، تشویش و عدم اعتماد به نفس، سازگاری شخصی، اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانشجویان را تهدید می‌کند و نه تنها موجب می‌شود که تعدادی از آن‌ها نتوانند به موقع دوره‌ی تحصیلی خود را به اتمام برسانند، بلکه سبب دگرگونی روحیه‌ی آنان شده و نوعی نگرانی، ناپایداری هیجانی و حتی گاه پاره‌ای مشکلات عصبی- روانی را برای آن‌ها ایجاد می‌کند و سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی آن‌ها را به شدت به مخاطره می‌اندازد (روشن، ۱۳۶۹؛ قهاری، ۱۳۸۱).

از طرفی، نتایج پژوهش‌های خارجی نشان می‌دهد که باورهای دینی و نگرش سیاسی- اجتماعی از جمله عوامل پیش‌بینی کننده و مرتبط با سازگاری اجتماعی دانشجویان به شمار می‌آیند. توماس و کراور^۵ (۱۹۹۰) معتقدند باورها و اعمال مذهبی دو کنش مهم را در زندگی جوانان دارا هستند: یکی کنش کنترل اجتماعی که رفتارهای ضداجتماعی را کاهش می‌دهد و دیگری کنش تسهیل اجتماعی که روابط اجتماعی و فرااجتماعی رضایت‌بخش را ترویج می‌دهد.

نتایج پژوهش شلودرمن^۶ و همکاران (۲۰۰۱) در مورد ۴۴۳ دانشجوی دختر و پسر نیز بیانگر آن است که بین تعهد دینی، دینداری درونی و اعمال مذهبی با سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی دانشجویان رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود دارد، به طوری که دینداری درونی و تعهد دینی از جمله بهترین پیش‌بینی کننده‌های سازگاری اجتماعی در این دانشجویان هستند. گودرزی (۱۳۸۲) نیز با بررسی رابطه‌ی گرایش به دینداری و ویژگی‌های فردی - اجتماعی نوجوانان دبیرستانی دریافت که بین دینداری و پرخاشگری این دانش‌آموزان رابطه‌ی منفی و معناداری وجود داشت. نتایج پژوهش خدایاری فرد و همکاران (۱۳۷۹) نیز نشان دهنده‌ی رابطه‌ی مثبت بین سازگاری اجتماعی و نگرش سیاسی - اجتماعی در دانشجویان است.

هم‌چنین مشاهده شده است که عوامل تربیتی، به خصوص ساختار خانوادگی و چگونگی ارتباط اعضای خانواده به ویژه روابط والد - فرزندی نقش مهمی را در سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی افراد بر عهده دارد. به گونه‌ای که مطالعات بالینی نشان دهنده‌ی نقش مهم فقدان پدر در ایجاد مشکلات سازشی فرزندان است (سیمونز^۷، ۱۹۹۹).

گرین و پارکر^۸ (۱۹۹۹) با مروری بر ادبیات پژوهش دریافتند که کلیه‌ی پژوهش‌هایی که از نظر روش شناختی مناسب بودند، به طور معناداری اثر زیانبار فقدان پدر را بر فرزندان نشان می‌دادند. آن‌ها مشاهده کردند که فقدان پدر در خانواده علاوه بر آثار زیانبار بر عملکردهای روان‌شناختی فرزندان، سازگاری شخصی و اجتماعی آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به طوری که مهم‌ترین مشکلات

روان‌شناختی و سازگاری فرزندان تک‌والدینی ناشی از مشکلات مالی و اقتصادی، اضطراب بالا و سطوح پایین تعامل والد - کودک است. بر این اساس اعتقاد بر این است که فقدان پدر در فرزندان شاهد می‌تواند سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی آنان را تحت تأثیر قرار دهد. اثرات شهادت پدر بر فرزندان شامل عوامل مربوط به کودک نظیر سن، جنس، هوش، خلق و خو و مکانیسم‌های سازشی است. به گونه‌ای که مشاهده شده است، آن دسته از فرزندان شاهدهی که سن آن‌ها هنگام شهادت پدر کمتر بوده است و طول مدت شهادت پدر آنان بیشتر بوده است، آسیب‌پذیری روان‌شناختی و اجتماعی بیشتری را نشان می‌دهند (نجریان و قلخانی، ۱۳۷۱). از سوی دیگر، نتایج پژوهش‌ها نشان دهندهی افسردگی، اضطراب و ناسازگاری بالاتر دانشجویان شاهد نسبت به دانشجویان غیرشاهد است. به طوری که روشن (۱۳۶۹) با مقایسه‌ی میزان شیوع افسردگی و اضطراب در دانشجویان شاهد و غیرشاهد دانشگاه‌های تهران دریافت که میزان افسردگی و اضطراب دانشجویان شاهد بیشتر از دانشجویان غیرشاهد است. از آنجا که تاکنون هیچ یک از پژوهش‌های داخلی به مطالعه‌ی ارتباط میان متغیرهای دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد نپرداخته است هدف اصلی این پژوهش بررسی و مقایسه‌ی این ارتباط در دانشجویان شاهد و غیرشاهد مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های تهران و پاسخ‌گویی به سؤالات زیر است.

۱. آیا می‌توان میزان سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد را براساس دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی آنان پیش‌بینی کرد؟
۲. آیا رابطه‌ی میان دینداری، نگرش اجتماعی - سیاسی و پیشرفت تحصیلی با سازگاری اجتماعی در دانش‌آموزان دختر و پسر شاهد و غیرشاهد تفاوت معناداری دارد؟

۲. پیشینه‌ی پژوهش

مطالعات بالینی نقش فقدان پدر را در ایجاد مشکلات سازشی کودکان نشان داده است. توماس^۹ (۱۹۹۸، به نقل از سیمونز، ۱۹۹۹)، تعداد ۴۸۰ کودک و نوجوان ۷ تا ۱۸ ساله‌ی فاقد پدر را از طبقه‌ی اجتماعی - اقتصادی پایین مورد مطالعه قرار داد و آنان را با گروهی از کودکان ۷ تا ۱۸ ساله دارای پدر مقایسه کرد. متغیرهای مورد مطالعه شامل تصور کودکان از نقش‌های متفاوت پدر و مادر، طرز تلقی و بازخورد کودکان در مورد اعضای خانواده، ارتباط با گروه همسالان و تصور از خود بود. او دریافت که کودکان فاقد پدر برای پدران انجام فعالیت‌ها و وظایف مردانه‌ی کمتری قایل بودند و اغلب این فعالیت‌ها را منتسب به مادر می‌دانستند، در حالی که پسران گروه کنترل (دارای پدر) از پدر خود به عنوان فردی که نقش معلم، مربی و حمایت‌کننده داشت، یاد می‌کردند. هم‌چنین مشاهده شد که کودکان دارای پدر سازگاری شخصی و اجتماعی بالاتری را نسبت به کودکان فاقد پدر داشتند. سیمونز (۱۹۹۹) براساس فرضیه‌ی تأثیر عدم حصول نقش جنسی به عنوان یک عامل مهم در رفتارهای اجتماعی پسران، دریافت که بین فقدان پدر در کودکی و رفتارهای ضد اجتماعی کودکان در

دوره‌ی نوجوانی و جوانی رابطه‌ی معناداری وجود دارد.

گرین و پارکر^{۱۰} (۱۹۹۹) در پژوهشی که بر ۶۶ پسر و ۶۰ دختر نوجوان انجام داده اند، پی بردند که پسران و دختران نوجوان نسبت به دختران و پسران گروه کنترل پرخاشگری بالاتری دارند. آنان نتیجه گرفتند که افزایش رفتارهای ضد اجتماعی در نوجوانان و جوانان به مرگ یکی از والدین بستگی دارد.

مطالعات زیادی نشان داده است که بین سازگاری اجتماعی افراد و عوامل محیطی، اجتماعی، تربیتی نظیر جامعه‌پذیری مذهبی، باورها و اعمال مذهبی و مقابله‌های مذهبی رابطه‌ی معناداری وجود دارد. چنان که مشاهده شده است ایمان و اعتقادات دینی، خوشحالی و سلامت روانی و سازگاری افراد را از طریق ممانعت از انجام اعمال بزهکارانه و ضد اجتماعی و افزایش روحیه‌ی همدلی و مهارت‌های فرا اجتماعی و دریافت حمایت معنوی و اجتماعی، افزایش می‌دهد. در قسمت بعد به طور مختصر به این مطالعات اشاره می‌شود.

ریچاردز^{۱۱} (۱۹۹۱) در پژوهشی تحت عنوان اعتقادات دینی و مذهبی در دانشجویان دانشگاه و رابطه‌ی آن با سازگاری هیجانی، اجتماعی و سلامت روان‌شناختی آنان دریافت که بین دینداری درونی با سازگاری هیجانی و اجتماعی و سلامت روان‌شناختی این دانشجویان رابطه‌ی مثبت و معنادار وجود دارد. به این معنا که افراد دارای جهت‌گیری مذهبی درونی دارای افسردگی، اضطراب، شرمندگی احساس گناه پایین، بهزیستی، سلامت روانی بالا و نگرش‌های فرا اجتماعی و سازگاری اجتماعی خوبی هستند.

دوناهو و بنسون^{۱۲} (۱۹۹۵) نیز با مروری بر ادبیات پژوهش دریافتند که دینداری به نحو مثبتی با رفتارها و ارزش‌های فرا اجتماعی نوجوانان و جوانان رابطه دارد و این امر به طور بالقوه‌ای از درگیر شدن نوجوانان در رفتارهای منفی و سازش نایافته‌ای چون بزهکاری، مصرف مواد و الکل و برقراری روابط نامشروع جنسی پیشگیری می‌کند و از این طریق سازگاری اجتماعی آنان را تسهیل می‌کند. هود^{۱۳} و همکاران (۱۹۹۶) با مرور گسترده‌ای بر ادبیات پژوهش در زمینه‌ی مقابله‌های مذهبی و سازگاری شخصی و اجتماعی دریافتند که مذهب منبع مهمی برای مقابله با فشارهای روانی و سازگاری افراد است.

وایوگن و روش^{۱۴} (۲۰۰۳) رابطه‌ی بین راه‌های مقابله‌ای مذهبی، دینداری و سلامت جسمی- روانی را در نمونه‌ای از نوجوانان اقلیت (مکزیک‌تبار و آسیایی‌تبار) مورد بررسی قرار دادند. آزمودنی‌های پژوهش آنان متشکل از ۱۸۲ دانشجوی مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های آمریکا بود. کلیه‌ی این دانشجویان متعلق به طبقه‌ی اجتماعی - اقتصادی پایین بودند. در دانشجویان آمریکایی مکزیک‌تبار تفسیرهای مثبت مجدد، متمرکز شدن بر هیجان‌ها و تخلیه‌ی آن‌ها، حمایت اجتماعی ابزاری، مقابله‌ی فعال، دینداری و مقابله‌های مذهبی، حمایت هیجانی و اشکال طرح‌ریزی شده‌ی مقابله به طور مثبت با سلامت جسمی و روانی و سازگاری شخصی و اجتماعی بیشتر رابطه دارد. در حالی که در دانشجویان آمریکایی آسیایی‌تبار، تفسیرهای مثبت مجدد، مقابله‌ی فعال، مقابله‌های مذهبی و جهت‌گیری مذهبی درونی فقط با سلامت روان‌شناختی رابطه‌ای مثبت داشت. هم‌چنین مشاهده شد که جامعه‌پذیری

خاص فرهنگ به عنوان تبیین بالقوه‌ای برای این یافته‌ها مطرح بود، در حالی که تفاوت‌های جنسیتی نمی‌توانست این یافته‌ها را تبیین کند.

اصفهانی اصل (۱۳۸۱) سازگاری فردی و اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر و پسر شاهد و غیرشاهد مشغول به تحصیل در سال سوم متوسطه شهر اهواز را مقایسه کرد. او دریافت که دانش‌آموزان شاهد سازگاری فردی، اجتماعی و پیشرفت تحصیلی پایین‌تری نسبت به دانش‌آموزان غیرشاهد داشتند.

گودرزی (۱۳۸۲) به بررسی رابطه‌ی گرایش دینداری و ویژگی‌های فردی - اجتماعی دانش‌آموزان متوسطه‌ی شاهد استان همدان پرداخت. او به این منظور ۲۰۰ دانش‌آموز شاهد دختر و پسر ۱۴ تا ۱۸ ساله را انتخاب و مورد مطالعه قرار داد و به نتایج زیر دست یافت:

۱. بین دینداری و پای‌بندی اخلاقی - اجتماعی دانش‌آموزان دختر و پسر شاهد رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود داشت.

۲. بین دینداری و پرخاشگری دانش‌آموزان دختر و پسر شاهد رابطه‌ی منفی و معناداری وجود داشت. به عبارت دیگر، دانش‌آموزان شاهدی که نمرات بالاتری را در اندازه‌های دینداری دریافت کرده بودند، نمرات پایین‌تری را در اندازه‌های پرخاشگری دریافت کردند.

۳. بین دینداری فرزندان شاهد با راستگویی، تواضع و عفو و گذشت آنان رابطه‌ی معناداری وجود داشت. گودرزی نتیجه گرفت که اگرچه بین میزان دینداری فرزندان دختر و پسر شاهد و شاخص‌های سازگاری اجتماعی نظیر رفتارها و ارزش‌های فرا اجتماعی و عدم پرخاشگری رابطه‌ی معناداری وجود دارد، اما این رابطه در دانش‌آموزان دختر قوی‌تر از دانش‌آموزان پسر است.

۴. پیشرفت تحصیلی دانشجویان غیرشاهد بهتر از دانشجویان شاهد بود، به طوری که فقط ۶ درصد از دانشجویان شاهد معدل ۱۷ و بالاتر داشتند و در حدود ۶۰ درصد آن‌ها حداقل یک بار تجربه‌ی مشروط شدن را داشتند و ۴۳ درصد برای فارغ‌التحصیل شدن نیاز به زمان بیشتری نسبت به دانشجویان غیرشاهد داشتند.

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع طرح‌های غیرآزمایشی یا توصیفی و به طور دقیق‌تر طرح همبستگی و از نوع پیش‌بین (رگرسیون) است. در این نوع تحقیق رابطه میان متغیرها براساس هدف تحقیق تحلیل می‌گردد (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۸۲).

۴. نمونه پژوهش

باتوجه به پراکندگی متفاوت دانشجویان شاهد در دانشگاه‌های مختلف تهران در این پژوهش با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با اختصاص متناسب تعداد ۳۱۵ نفر دانشجوی شاهد (۱۶۸ دختر و ۱۴۷ پسر) و ۳۱۰ نفر دانشجوی غیرشاهد (۱۵۲ دختر و ۱۵۸ پسر) از میان دانشجویان دختر و پسر

مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های تهران انتخاب شدند. به عبارت دیگر، حجم نمونه‌ی پژوهش حاضر برابر با ۶۲۵ دانشجوی کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های تهران در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴ است (۳۱۵ دانشجوی شاهد و ۳۱۰ دانشجوی غیرشاهد). لازم به ذکر است که ۲۱ نفر از آزمودنی‌ها در مقطع کاردانی، ۴۴۸ نفر از آنان در مقطع کارشناسی، ۱۲ نفر از آنان در مقطع کارشناسی ارشد و ۳۶ نفر از آنان در مقطع دکتری مشغول به تحصیل بوده‌اند. از این تعداد ۳۲۰ نفر آنان دختر و ۳۰۵ نفر آنان پسر می‌باشند.

۵. ابزار گردآوری داده‌ها و روایی و پایایی آن‌ها

جهت ارزیابی متغیرهای پژوهش از سه ابزار استفاده شد:

الف: پرسش‌نامه شخصیتی کالیفرنیا

ب: پرسش‌نامه نگرش سیاسی - اجتماعی

ج: مقیاس دینداری دانشجویان

لازم به ذکر است که کلیه‌ی ابزارهای فوق به صورت گروهی بر آزمودنی‌ها اجرا شدند.

۵.۱. آزمون شخصیت کالیفرنیا^{۱۵}

این آزمون نیمرخ سازگاری فردی و اجتماعی فرد را اندازه‌گیری می‌کند و توسط ثورپ، کلارک و تیمگز^{۱۶} در سال ۱۹۳۹ (به نقل از خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۱) برای اولین بار منتشر شده است. این آزمون دارای دو آزمون عمده‌ی سازگاری خویشتن^{۱۷} و سازگاری اجتماعی^{۱۸} است. در این پژوهش فقط بخش "سازگاری اجتماعی" آزمون شخصیت کالیفرنیا مورد استفاده قرار گرفته است. این بخش از آزمون دارای شش مقیاس است که عبارتند از: قالب‌های اجتماعی^{۱۹}، مهارت‌های اجتماعی^{۲۰}، گرایش ضد اجتماعی^{۲۱}، روابط خانوادگی^{۲۲}، روابط مدرسه‌ای^{۲۳}، روابط اجتماعی^{۲۴} خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۱). پایایی کل این آزمون را با استفاده از محاسبه‌ی ضریب آلفای کرونباخ برابر با $a=0/95$ گزارش شده است.

۵.۱.۱. نمره‌گذاری آزمون کالیفرنیا: پاسخ‌گویی به ۹۰ سؤال خرده آزمون سازگاری اجتماعی

شخصیت کالیفرنیا به صورت بلی و خیر است.

به منظور بررسی روایی این آزمون در پژوهش حاضر از روش تحلیل عاملی با مؤلفه‌ی اصلی استفاده شده است. نتایج این تحلیل عاملی نشان دهنده‌ی وجود ۶ عامل است که کلاً ۶۸٪ از واریانس کل آزمون را تبیین می‌کند (عامل اول یا قالب‌های اجتماعی با ۶۱ سؤال ۴۴/۶٪ از واریانس کل آزمون را تبیین کرده است، عامل دوم یا مهارت‌های اجتماعی با ۸ سؤال ۶۳/۵٪ از واریانس کل آزمون، عامل سوم یا گرایش‌های ضد اجتماعی با ۸ سؤال ۵/۷۵٪ از واریانس کل آزمون، عامل چهارم یا روابط خانوادگی با ۴ سؤال ۵/۳٪ از واریانس کل آزمون، عامل پنجم یا روابط آموزشی با ۶ سؤال ۴٪ از واریانس کل آزمون و عامل ششم یا روابط اجتماعی با ۳ سؤال ۲٪ از واریانس کل آزمون را تبیین کرده

است). هم‌چنین مقدار KMO^{25} برابر با $0/99$ است که نشان دهنده‌ی کفایت نمونه‌برداری پژوهش است. آزمون کرویت بارتلت نیز در سطح $P < 0/05$ معنادار است.

پایایی آزمون شخصیت کالیفرنیا در پژوهش حاضر با استفاده از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ مورد بررسی قرار گرفته است و ضریب آلفای کرونباخ برای کل آزمون برابر با $\alpha = 0/98$ به دست آمده است که نشان‌دهنده‌ی همسانی درونی مناسب این آزمون است.

۵.۲. پرسش‌نامه نگرش سیاسی - اجتماعی

به منظور اندازه‌گیری میزان آمادگی افراد در واکنش به پدیده‌های سیاسی - اجتماعی جامعه پرسشنامه‌ای تحت عنوان نگرش سیاسی - اجتماعی تهیه و تدوین شد (خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۸۱). فرم نهایی این پرسش‌نامه دارای ۳۱ سؤال است که میزان علاقه‌مندی فرد به مباحث سیاسی - اجتماعی و نیز آمادگی فرد نسبت به مشارکت در فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی و نگرش وی نسبت به آن‌ها را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. کلیه‌ی سؤال‌های این پرسش‌نامه روی یک طیف لیکرت ۵ درجه‌ای نمره‌گذاری شده‌اند (کاملاً مخالفم = ۱، کاملاً موافقم = ۵). خدایاری‌فرد و همکاران (۱۳۸۱) پایایی این پرسش‌نامه را با استفاده از روش دو نیمه کردن و با فرمول اسپیرمن براون برابر $r = 0/83$ و با فرمول گاتمن برابر با $r = 0/82$ گزارش کرده‌اند.

در پژوهش حاضر روایی سازه این پرسش‌نامه با استفاده از روش تحلیل عاملی و استخراج چهار عامل مورد تأیید قرار گرفت. نتایج تحلیل عاملی نشان داد که این چهار عامل با یکدیگر کلاً 52% از واریانس کل آزمون را تبیین کرده‌اند (عامل اول با ۸ سؤال 17% از واریانس کل آزمون، عامل دوم با ۴ سؤال $16/8\%$ از واریانس کل آزمون، عامل سوم با ۳ سؤال $8/2\%$ از واریانس کل آزمون و عامل چهارم با ۳ سؤال $8/2\%$ از واریانس کل آزمون را تبیین کرده است). لازم به ذکر است که مقدار KMO برابر با $0/89$ بوده و آزمون کرویت بارتلت نیز در سطح $P < 0/05$ معنادار بوده است. در این پژوهش برای نگرش سیاسی - اجتماعی یک نمره‌ی کل در نظر گرفته شده است.

پایایی پرسش‌نامه نگرش سیاسی - اجتماعی با استفاده از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ مورد ارزیابی قرار گرفته است و ضریب آلفای کرونباخ برابر با $\alpha = 0/94$ به دست آمده است که نشان دهنده همسانی درونی و پایایی مطلوب در این آزمون می‌باشد.

۵.۳. مقیاس دینداری دانشجویان

در این پژوهش جهت ارزیابی باورهای دینی دانشجویان «مقیاس دینداری دانشجویان» خدایاری فرد و همکاران، (۱۳۸۴) مورد استفاده قرار گرفت.

این پرسش‌نامه دارای دو فرم موازی الف و ب است که هر کدام دارای ۱۱۳ سؤال می‌باشد که همگی روی یک طیف لیکرت ۵ درجه‌ای نمره‌گذاری می‌شوند (کاملاً مخالف = ۱، کاملاً موافق = ۵). این سؤالات براساس متون و منابع اسلامی (قرآن کریم، احادیث، روایات) تهیه و تنظیم شده‌اند و چهار بعد دینی را مورد سنجش قرار می‌دهند که عبارتند از: الف) شناخت دینی، ب) عواطف دینی، ج)

بررسی عوامل مؤثر بر سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد / ۳۳

باورهای دینی، د) وظایف دینی. در پژوهش حاضر نیمی از آزمودنی‌ها فرم الف و نیمی فرم ب را پر کرده‌اند.

خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۴) با استفاده از روش تحلیل عاملی، روایی سازه‌ی دو فرم این پرسش‌نامه را مورد ارزیابی قرار داده‌اند و وجود چهار عامل را در هر دو فرم پرسش‌نامه گزارش کرده‌اند. به منظور سنجش پایایی فرم ب مقیاس، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. ضرایب آلفای کرونباخ برابر چهار خرده مقیاس این آزمون به ترتیب برابر با $\alpha = 0/85$ ، $\alpha = 0/83$ ، $\alpha = 0/76$ ، $\alpha = 0/89$ بود و ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس برابر با $\alpha = 0/97$ بود که نشان دهنده همسانی درونی مقیاس و پایایی مطلوب آن است.

لازم به ذکر است که جهت سنجش پیشرفت تحصیلی دانشجویان شاهد و غیرشاهد معدل آن‌ها در پایان ترم دوم سال تحصیلی ۱۳۸۴-۸۵ مدنظر قرار گرفته است.

۶. روش تحلیل داده‌ها

داده‌ها با استفاده از محاسبه‌ی ضریب همبستگی چند متغیری و تحلیل رگرسیون همزمان مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

۷. یافته‌های پژوهش

جدول ۱: ضرایب همبستگی چند متغیری بین دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی.

سازگاری اجتماعی کلی	روابط اجتماعی	روابط آموزشی	روابط خانوادگی	گرایش ضداجتماعی	مهارت‌های اجتماعی	قالب‌های اجتماعی	سازگاری اجتماعی / دینداری
۰/۲۹**	۰/۳۷**	۰/۱۴**	۰/۱۱**	۰/۱۷**	۰/۸۸*	۰/۰۹*	شناخت دینی
۰/۳۹**	۰/۴۲**	۰/۲۳**	۰/۱۵**	۰/۲۴**	۰/۱۲*	۰/۱۴**	عواطف دینی
۰/۳۰**	۰/۳۷**	۰/۱۵**	۰/۱۰**	۰/۲۰**	۰/۱۰*	۰/۹۰*	باور دینی
۰/۳۹**	۰/۴۱**	۰/۲۲**	۰/۱۴**	۰/۲۶**	۰/۱۲**	۰/۱۵**	وظایف دینی
۰/۳۹**	۰/۴۴**	۰/۲۲**	۰/۱۴**	۰/۲۶**	۰/۱۲**	۰/۱۴**	دینداری کلی
۰/۲۳**	۰/۱۷**	۰/۲۰**	۰/۱۵**	۰/۱۱**	۰/۰۱	۰/۱۱**	نگرش سیاسی - اجتماعی
-۰/۰۴۳	-۰/۰۳۴	-۰/۰۹*	۰/۰۲۱	۰/۰۱۴	-۰/۰۸*	-۰/۰۰۲	پیشرفت تحصیلی

* $p < 0/05$ و ** $p < 0/01$ و $N = 625$

همان‌گونه که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود بین کلیه‌ی ابعاد دینداری (شناخت دینی،

عواطف دینی، باورهای دینی و وظایف دینی) و کلیه ابعاد سازگاری اجتماعی (قالب‌های اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی، گرایش ضداجتماعی، روابط آموزشی و روابط اجتماعی) همبستگی‌های مثبت و معناداری وجود دارد. هم‌چنین مشاهده می‌شود که بین دینداری کلی دانشجویان با عامل‌های سازگاری اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی آنان نیز روابط مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0/39$ و $p < 0/01$). بنابر مندرجات جدول بین نگرش سیاسی - اجتماعی دانشجویان و عامل‌های شش‌گانه‌ی سازگاری اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی آنان همبستگی‌های مثبت و معناداری وجود دارد ($p < 0/01$) و $r = 0/23$ و فقط بین نگرش سیاسی - اجتماعی دانشجویان و عامل مهارت‌های اجتماعی همبستگی معناداری وجود ندارد. نتایج جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که اگر چه بین پیشرفت تحصیلی دانشجویان و عامل‌های مهارت اجتماعی ($p < 0/05$ و $r = -0/08$)، روابط آموزشی ($p < 0/05$ و $r = -0/09$) رابطه‌ی منفی و معناداری وجود دارد، با این حال رابطه‌ی پیشرفت تحصیلی با سازگاری کلی دانشجویان شاهد و عادی معنادار نمی‌باشد ($p < 0/234$ و $r = 0/043$).
به طور کلی داده‌های موجود در جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که هر چه میزان دینداری دانشجویان شاهد و عادی بیشتر باشد، سازگاری اجتماعی آنان نیز بیشتر است.

جدول ۲: ضرایب همبستگی بین دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی با سازگاری اجتماعی در دانشجویان دختر و پسر شاهد و عادی.

تعداد دانشجویان	سازگاری اجتماعی کلی	روابط اجتماعی	روابط آموزشی	روابط خانوادگی	گرایش ضد اجتماعی	مهارت‌های اجتماعی	قالب‌های اجتماعی	
۱۴۷	۰/۴۱*	۰/۳۸*	۰/۱۷*	۰/۱۸*	۰/۳۵**	۰/۱۶*	۰/۱۸*	دانشجویان پسر شاهد
								دینداری
	۰/۳۱**	۰/۱۸*	۰/۲۰*	۰/۳۰**	۰/۲۳**	-۰/۰۵	۰/۱۹*	نگرش سیاسی - اجتماعی
	-۰/۰۹	۰/۰۱	-۰/۰۸	-۰/۰۴	-۰/۰۴	۰/۱۹*	-۰/۰۳	پیشرفت تحصیلی
۱۶۸	۰/۴۸**	۰/۴۴**	۰/۲۱**	۰/۳۱**	۰/۳۳**	۰/۲۱**	۰/۲۳*	دانشجویان دختر شاهد
								دینداری
	۰/۲۸**	۰/۲۹**	۰/۱۴	۰/۲۲**	۰/۱۱	۰/۱۰	۰/۱۲	نگرش سیاسی - اجتماعی
	۰/۰۴	-۰/۰۱	-۰/۰۹	۰/۰۲	۰/۱۱	۰/۰۳	۰/۰۷	پیشرفت تحصیلی
۱۵۸	۰/۲۳*	۰/۳۷**	۰/۱۱	-۰/۰۷	۰/۱۶*	۰/۰۵	۰/۱۰	دانشجویان پسر عادی
								دینداری
	-۰/۰۲	-۰/۰۲	۰/۰۷	۰/۰۱	-۰/۰۸	-۰/۱۱	۰/۰۴	نگرش سیاسی - اجتماعی

								پیشرفت تحصیلی
								دانشجویان دختر عادی
								دینداری
۱۵۲								نگرش سیاسی - اجتماعی
								پیشرفت تحصیلی
	-۰/۰۴	-۰/۰۳	-۰/۰۵	-۰/۰۱	۰/۰۶	-۰/۰۶	-۰/۰۵	
	۰/۳۶**	۰/۴۵**	۰/۲۴**	۰/۲۶**	۰/۱۷*	۰/۰۶	۰/۰۳	
	۰/۲۳**	۰/۱۵	۰/۲۱*	۰/۱۳	۰/۱۴	۰/۰۹	۰/۰۶	
	-۰/۰۱	۰/۰۱	-۰/۰۴	۰/۱۲	-۰/۰۳	-۰/۱۲	۰/۰۱	

$N = 625$ و $p < 0.01$ و $p < 0.05$

بنابر جدول شماره ۲ بین دینداری و سازگاری اجتماعی در دانشجویان پسر شاهد رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0.41$ و $p < 0.05$). بین نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی این دانشجویان نیز رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0.31$ و $P < 0.01$). با این حال رابطه بین نگرش سیاسی - اجتماعی با عامل مهارت‌های اجتماعی از سازگاری اجتماعی در آنان منفی و غیر معنادار است ($r = 0.05$ و $P < 0.120$) و بین پیشرفت تحصیلی و سازگاری اجتماعی آن‌ها رابطه‌ی منفی اما غیر معناداری وجود دارد ($r = 0.09$ و $p < 0.324$).

اگرچه در دانشجویان شاهد دختر بین دینداری با عامل‌های شش‌گانه سازگاری اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی آن روابط مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0.48$ و $p < 0.01$)، اما این روابط در مورد دختران شاهد قوی‌تر از پسران شاهد است. همچنین مشاهده می‌شود که در این دانشجویان بین نگرش سیاسی - اجتماعی و عامل‌های قالب‌های اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی، گرایش ضد اجتماعی و روابط آموزشی از سازگاری اجتماعی روابط معناداری وجود ندارد بین نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی آنان روابط مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0.28$ و $p < 0.01$). لذا می‌توان گفت که رابطه بین نگرش سیاسی - اجتماعی و عامل‌های شش‌گانه سازگاری اجتماعی در دانشجویان دختر شاهد و دانشجویان پسر شاهد با یکدیگر متفاوت است. از طرفی، مشاهده می‌شود که در دانشجویان دختر شاهد رابطه‌ی مثبت اما غیرمعناداری بین پیشرفت تحصیلی با عامل‌های شش‌گانه سازگاری اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی وجود دارد ($r = 0.04$ و $p < 0.250$).

داده‌های جدول شماره ۲ مبین آن است که در دانشجویان پسر عادی اگر چه بین دینداری و سازگاری اجتماعی کلی رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0.23$ و $p < 0.05$)، اما رابطه بین دینداری با عامل‌های قالب‌های اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی و روابط آموزشی غیر معنادار است. ولی رابطه بین دینداری و عامل روابط خانوادگی منفی و غیرمعنادار است. لذا دانشجویان پسر عادی از این نظر با دانشجویان دختر و پسر شاهد تفاوت دارند. همچنین رابطه دینداری با سازگاری اجتماعی کلی در دانشجویان پسر عادی ضعیف‌تر از دانشجویان دختر و پسر شاهد است.

بنابر یافته‌های مندرج در جدول شماره ۲ رابطه بین نگرش سیاسی - اجتماعی با هیچ یک از عامل‌های شش‌گانه سازگاری اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی در دانشجویان پسر عادی معنادار

نمی‌باشد و حتی در بعضی از عامل‌ها منفی است، لذا دانشجویان پسر عادی از این نظر نیز با دانشجویان دختر و پسر شاهد تفاوت دارند.

یافته‌های مندرج در جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که بین پیشرفت تحصیلی با عامل‌های شش‌گانه سازگاری اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی دانشجویان پسر عادی نیز رابطه منفی و غیر معناداری وجود دارد ($r = -0/04$ و $p < 0/145$).

در مورد دانشجویان دختر عادی نیز مشاهده می‌شود که هر چند رابطه بین دینداری و سازگاری اجتماعی مثبت و معنادار است ($r = 0/36$ و $P < 0/01$) اما این رابطه در عامل‌های قالب‌های اجتماعی و مهارت‌های اجتماعی مثبت، اما غیر معنادار، است. مقایسه رابطه دینداری با سازگاری اجتماعی در دانشجویان دختر شاهد و عادی نشان می‌دهد که این رابطه در دانشجویان دختر و پسر شاهد قدرتمندتر و قوی‌تر است، ولی این رابطه در دانشجویان دختر عادی قوی‌تر از دانشجویان پسر عادی است. هم‌چنین مشاهده می‌شود که در دانشجویان دختر عادی رابطه‌ی مثبت و معناداری بین نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی وجود دارد ($r = 0/05$ و $p < 0/23$). اگرچه این رابطه فقط در عامل روابط آموزشی معنادار است در ۵ عامل دیگر سازگاری اجتماعی غیر معنادار است. این یافته‌ها گویای آن است که دانشجویان دختر عادی از این نظر با دانشجویان پسر عادی تفاوت دارند، زیرا این رابطه در دانشجویان پسر عادی منفی و غیر معنادار است ($r = -0/02$ و $P < 0/524$). بین پیشرفت تحصیلی و سازگاری اجتماعی دختران عادی نیز رابطه‌ی منفی و غیر معناداری وجود دارد ($P < 0/215$ و $r = -0/01$).

جدول ۳: نتایج تحلیل رگرسیون همزمان برای بررسی رابطه بین سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد با دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی آنان.

متغیرهای وارد شده	R	R ²	Df	F	سطح معناداری F
دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی	0/4	0/16	۳ و ۶۲۲	۳۹/۴۵	0/000
متغیرهای وارد شده	ضریب β	t	سطح معناداری t	ضریب تفکیکی	ضریب نیمه تفکیکی
دینداری	0/360	۸/۹۷	0/000	0/338	0/330
نگرش سیاسی - اجتماعی	0/083	۲/06	0/040	0/082	0/076
پیشرفت تحصیلی	0/003	0/09	0/927	0/004	0/003

همان‌گونه که در جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود سه متغیر دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی رابطه‌ی مثبت و معناداری با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد دارد. به عبارت دیگر، هر چه میزان دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانشجویان

بالتر باشد، میزان سازگاری اجتماعی آنان نیز بیشتر است. همچنین این جدول ضرایب رگرسیون استاندارد، آزمون t برای معناداری هر یک از این ضرایب رگرسیون، سطح معناداری t و ضرایب تفکیکی مربوط به سه متغیر دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی اشاره شده است. همان گونه که مشاهده می شود ضرایب استاندارد رگرسیون مربوط به متغیر دینداری و نگرش سیاسی - اجتماعی معنادار است. همچنین ضرایب تفکیکی محاسبه شده برای متغیرهای دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی نشان می دهد که از میان این سه متغیر به ترتیب دینداری قوی ترین رابطه را با سازگاری اجتماعی دانشجویان دارا است (۰/۳۳۸) و پس از آن متغیر نگرش سیاسی - اجتماعی قرار دارد. به طوری که ضریب تفکیکی محاسبه شده برای آن برابر با ۰/۰۸۲ است و در مرتبه آخر پیشرفت تحصیلی قرار دارد که ضریب تفکیکی محاسبه شده برای آن برابر با ۰/۰۰۴ است. به عبارت دیگر، متغیر دینداری قوی ترین رابطه را با سازگاری اجتماعی دارد. به این معنا که هر چه میزان دینداری دانشجویان بیشتر باشد، سازگاری اجتماعی آنان نیز بیشتر است. بنابر یافته های به دست آمده هر چه نمره نگرش سیاسی - اجتماعی و معدل دانشجویان بالاتر باشد، میزان سازگاری اجتماعی آنان نیز بیشتر است.

۸. بحث و نتیجه گیری

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی مقایسه ای رابطه دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد دانشگاه های تهران است. براین اساس عواملی نظیر باورها و اعتقادات دینی، نگرش سیاسی - اجتماعی، پیشرفت تحصیلی، سازگاری اجتماعی مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت و نتایج زیر به دست آمد.

یافته ها نشان داد که بین دینداری و سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P < ۰/۰۱$ و $r = ۰/۳۹$)، بین نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی نیز رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P < ۰/۰۱$ و $r = ۰/۲۳$)، اما بین پیشرفت تحصیلی و سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی رابطه مثبت و معناداری وجود ندارد ($P \leq ۰/۲۳۴$ و $r = ۰/۰۴۳$). به طور کلی نتایج نشان می دهد که هر چه دینداری دانشجویان شاهد و عادی بیشتر باشد، سازگاری اجتماعی آنان بیشتر است. این نتایج با یافته های پژوهش شلودرمن و همکاران (۲۰۰۱)، گودرزی (۱۳۸۲) و خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۱) همسو می باشد. شلودرمن (۲۰۰۱) نیز با مطالعه ۴۴۳ دانشجوی دختر و پسر دریافت که تعهد دینی، دینداری درونی و اعمال دینی و مذهبی با سازگاری اجتماعی و روان شناختی این دانشجویان رابطه مثبت و معناداری دارد. گودرزی (۱۳۸۲) نیز دریافت که بین دینداری و پرخاشگری نوجوانان دبیرستانی رابطه منفی و معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر، هر چه میزان دینداری دانشجویان بیشتر باشد، پرخاشگری آنها کمتر و سازگاری اجتماعی آنان بیشتر است. خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۱) نیز با مطالعه ۴۸۰

دانش‌آموز دختر و پسر متعلق به خانواده‌های جانباز و غیر جانباز دریافت که بین نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی آنان رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود دارد. نتایج پژوهش حاضر مبنی بر عدم ارتباط معنادار بین پیشرفت تحصیلی و سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی با نتایج پژوهش مکوندی، نجاریان، شکرکن و لیامی (۱۳۷۲) هم‌سویی دارد. همچنین این پژوهشگران دریافتند که هیچ‌گونه رابطه‌ی معناداری بین پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان شاهد و غیرشاهد با سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی آنان وجود ندارد.

احتمالاً یکی از دلایل نبود ارتباط بین سازگاری اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانشجویان شاهد و عادی در پژوهش حاضر مربوط به ابزار مورد استفاده جهت سنجش سازگاری اجتماعی است. پیشنهاد می‌شود در تحقیقات بعدی از روش‌های دیگری که مبتنی بر داده‌های خودگزارش‌دهی نیستند نظیر مشاهده در موقعیت‌های مختلف و ارزیابی توسط والدین و همسالان نیز استفاده شود. از طرفی می‌توان گفت که استفاده از معدل دانشجویان در پایان ترم دوم سال تحصیلی (معدل یک ترم) به‌عنوان شاخصی از پیشرفت تحصیلی آنان منجر به شکل‌گیری چنین نتایجی شده است. بر این اساس توصیه می‌شود در پژوهش‌های بعدی نمونه‌ی پژوهش به گونه‌ای انتخاب شود که فقط شامل دانشجویان ترم آخر باشد تا بتوان معدل کل دانشجویان را به‌عنوان شاخصی از پیشرفت تحصیلی آنان مدنظر قرار داد.

همچنین یافته‌ها نشان دادند که میزان ضریب همبستگی بین دینداری و سازگاری اجتماعی به‌عنوان شاخصی از ارتباط در دانشجویان شاهد دختر بالاتر از دانشجویان شاهد پسر است ($r=0/48$ در مقابل $r=0/41$)؛ و ضریب همبستگی بین نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی در دانشجویان شاهد دختر کمتر از دانشجویان شاهد پسر است ($r=0/28$ در مقابل $r=0/31$). بنابراین نتایج رابطه‌ی بین دینداری و سازگاری اجتماعی در دانشجویان دختر عادی ($r=0/36$) بالاتر از دانشجویان پسر عادی ($r=0/23$) است. در مورد رابطه بین نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی نیز مشاهده شد که این رابطه در دانشجویان دختر عادی مثبت و معنادار می‌باشد ($r=0/23$ و $P < 0/01$). اما در دانشجویان پسر عادی منفی و غیر معنادار است ($r=-0/02$). یافته‌ها در مورد رابطه بین پیشرفت تحصیلی و سازگاری اجتماعی نشان داد که این رابطه در دانشجویان دختر و پسر شاهد و عادی منفی و غیر معنادار است، اما در این زمینه تفاوت‌های جنسیتی معناداری مشاهده نشد. این نتایج با نتایج پژوهش گودرزی (۱۳۸۲) و خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۱) هم‌سو می‌باشد. گودرزی (۱۳۸۲) با مطالعه ۲۰۰ دانش‌آموز دختر و پسر شاهد ۱۴ تا ۱۸ ساله دریافت که بین دینداری و سازگاری اجتماعی آنان رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود دارد و این رابطه در دانش‌آموزان دختر قوی‌تر از دانش‌آموزان پسر است. خدایاری فرد (۱۳۸۱) نیز دریافت که نگرش سیاسی - اجتماعی دختران و پسران جانباز نسبت به دانش‌آموزان دختر و پسر فرزند خانواده‌های غیر جانباز بالاتر و مثبت‌تر بوده است و پایین‌ترین و منفی‌ترین نگرش سیاسی - اجتماعی مربوط به خانواده‌های غیر جانباز بوده است.

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که رابطه‌ی مثبت و معناداری بین سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد با دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی آنان وجود

دارد و از میان سه متغیر دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی، متغیر دینداری قوی‌ترین رابطه را با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد دارد و پس از آن متغیر نگرش سیاسی - اجتماعی قرار دارد و متغیر پیشرفت تحصیلی ضعیف‌ترین رابطه را با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد دارد. این نتایج با نتایج پژوهش‌های پارکروکوهن (۱۹۹۰)، ریچاردز (۱۹۹۱)، پارگامنت وایشلر (۱۹۹۴)، شلودرمن و همکاران (۲۰۰۱) و وایوگن و روش (۲۰۰۳) هم‌سو می‌باشد.

پارکر و کوهن (۱۹۹۰) دریافتند دینداری درون سو بر کاهش تنیدگی و سازگاری با حوادث تنش‌زا تأثیر مثبتی دارد. ریچاردز (۱۹۹۱) نشان داد که دینداری درونی با سازگاری هیجانی، اجتماعی و سلامت روانی دانشجویان دختر و پسر رابطه‌ی مثبت و معناداری دارد. شلودرمن و همکاران (۲۰۰۱) نیز مشاهده کردند که دینداری درونی مهم‌ترین پیش‌بینی کننده‌ی سازگاری شخصی و اجتماعی در دانشجویان دختر و پسر است. وایوگن و روش (۲۰۰۳) به مطالعه ۱۸۲ نفر از دانشجویان متعلق به جایگاه اجتماعی - اقتصادی پایین پرداختند و مشاهده کردند مقابله‌های مذهبی با سازگاری شخصی و اجتماعی رابطه‌ی مثبت و معناداری دارد. یافته‌های پژوهش حاضر درمورد عدم ارتباط معنی‌دار پیشرفت تحصیلی با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی با نتایج پژوهش مکوندی، نجاریان، شکرکن و لیامی (۱۳۷۲) هم‌سو است. آن‌ها دریافتند که رابطه‌ی معناداری بین پیشرفت تحصیلی با شاخص‌های سلامت روان‌شناختی و سازگاری شخصی دانش‌آموزان شاهد و غیرشاهد وجود ندارد. البته قضاوت قطعی در این زمینه نیازمند پژوهش‌های بیشتری است. با توجه به اینکه در پژوهش حاضر جهت سنجش دینداری و سازگاری اجتماعی دانشجویان از پرسش‌نامه و روش خودگزارش‌دهی استفاده شده است پیشنهاد می‌گردد در تحقیقات بعدی برای دستیابی به نتایج دقیق‌تر از روش‌های مصاحبه‌ای و استفاده از سؤال‌های بازپاسخ جهت سنجش این متغیرها استفاده گردد.

یادداشت‌ها

۱. مقاله حاضر بخشی از طرح پژوهشی تحت عنوان مقاله حاضر می‌باشد که با حمایت مالی بنیاد شهید انقلاب اسلامی و دانشگاه تهران صورت گرفته است. بدین‌وسیله از مسئولین مربوطه تشکر و قدردانی می‌شود.

2. Slubby & Guara	3. Slomowski & . Dunn
4. Iwata	5. Thomas & Craver
6. Schluderman	7. Simons
8. Green & Parker	9. Tomas
10. Green & Parker	11. Richards
12. Donahue & Benson	13. Hood
14. Vaughn & Roesch	15. California Test of Personality
16. Thorpe, Clarck & Tieg	17. self adjustment
18. social adjustment	19. social standard

20. social skills	21. anti - social tendencies
22. family relations	23. school relations
24. community relations	25. Kalser - Meyer - Olkin Measure of Sampling

منابع

الف. فارسی

اصفهانی اصل، مریم (۱۳۸۱). مقایسه‌ی سازگاری فردی و اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان شاهد و غیرشاهد هدایت شده به اولویت‌های پنج‌گانه طبق برنامه هدایت تحصیلی. **طرح پژوهشی اجرا شده با همکاری اداره کل بنیاد شهید انقلاب اسلامی خوزستان.**

خدایاری فرد، محمد؛ فقیهی، علی نقی؛ غباری‌ناب، باقر؛ شکوهی یکتا، محسن و به پژوه، احمد (۱۳۸۴). **ساخت و هنجاریابی مقیاس دینداری در جامعه‌ی دانشجویان کشور. گزارش طرح پژوهشی زیر نظر دانشگاه تهران.** دانشکده‌ی روان‌شناسی و علوم تربیتی.

خدایاری فرد، محمد؛ نصف، مرتضی؛ غباری‌ناب، باقر؛ شکوهی یکتا، محسن و به پژوه، احمد (۱۳۸۱). **عوامل مرتبط با سازگاری اجتماعی فرزندان جانباز و غیر جانباز شهر تهران. گزارش نهایی طرح پژوهشی زیر نظر بنیاد مستضعفان و جانبازان اسلامی و دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.**

خدایاری فرد، محمد (۱۳۷۹). **تهیه‌ی مقیاس اندازه‌گیری اعتقادات و نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف. طرح پژوهش زیر نظر دانشگاه تهران.** دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.

روشن، رسول (۱۳۶۹). **بررسی مقایسه‌ای میزان شیوع افسردگی و اضطراب در دانشجویان شاهد و غیرشاهد در سطح دانشگاه‌های تهران. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی روان‌شناسی.** دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده‌ی علوم انسانی.

سرمد، زهره؛ بازگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۸۲). **روش‌های تحقیق در علوم رفتاری.** تهران: آگاه.

قهاری، شهربانو (۱۳۸۱). **بررسی مقایسه‌ای میزان شیوع اختلالات رفتاری ایذایی و کمبود توجه، افسردگی و اضطراب فراگیر در کودکان شاهد، محروم از پدر، جانباز و دارای پدر شهر چالوس. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد.** دانشکده روان‌شناسی دانشگاه علوم پزشکی ایران.

عابدینی، یاسمین (۱۳۸۱). **بررسی رابطه‌ی مهارت‌های حل مسایل اجتماعی با پذیرش همسالان در دانش‌آموزان دختر پایه‌های دوم و پنجم ابتدایی شهر تهران. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی روان‌شناسی تربیتی.** دانشگاه تهران، دانشکده‌ی روان‌شناسی و علوم تربیتی.

گودرزی، علی اکبر (۱۳۸۲). بررسی رابطه‌ی بین گرایش به دینداری و ویژگی‌های فردی و اجتماعی دانش‌آموزان متوسطه شاهد در استان همدان. اداره کل بنیاد شهید انقلاب اسلامی استان همدان، اداره کل پژوهش و تحقیق.

مکوندی، بهنام؛ نجاریان، بهمن؛ شکرکن، حسین و لیامی، فاطمه (۱۳۷۲). مقایسه‌ی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان پسر شاهد با دانش‌آموزان پسر واجد و فاقد پدر در مدارس ابتدایی اهواز. فصلنامه تعلیم و تربیت. ۹ (۲)، ۵۱-۳۹.

نجاریان، بهمن و قلخانی، بهزاد (۱۳۷۱). ساخت و اعتباریابی فرم کوتاه مقیاس افسردگی کودکان. پژوهش‌های روان‌شناختی. ۳ و ۴، ۴۹-۶۲.

ب. انگلیسی

Donahue, J. M. and Benson, H. (1995). *Religious and Well-Being of Adolescents*. **Journal of Social Issues**. 51(2), 145-160.

Green, L. B. and Parker, H. J. (1999). *Parental Influence Upon Adolescents Occupational Choice*. **Journal of Counseling Psychology**. 12, 28-39.

Hood, R. W., Splika, B., Hunsberger, B. and Gorsuch, R. (1996). **The Psychology of Religion: an Empirical Approach**. New York: Guilford Press.

Iwata, J. N., Noboru, K., Higuchi, M., and Hiana, R. J. (2000). *Response of Japanese and American Students to the Anxiety and Social Skills Questionair*. **Journal of Personality Assessment**. 74 (1), 48-62.

Parker, C. and Cohen, L. H. (1990). *Intrinsic Religiousness and Religious Coping as Life Stress Moderators for Catholics*. **Journal of Personality and Social Psychology**. 59(3), 562-573.

Pargament, K. I. and Ishler, K. (1994). *Methods of Religious Coping With the Gulf War: Cross-Sectional and Longitudinal Analysis*. **Journal for the Scientific Study of Religion**. 33(4), 134-150.

Richards, P. S. (1991). *Religious Devoutness in College Students: Relations with Emotional, and Social Adjustment and Psychological Well-Being*. **Journal of Counseling Psychology**. 38 (2), 189-199.

Slomowski, C., and Dunn, J. (1996). *Young Children's Understanding of Other People's Feeling and Beliefs*. **Child Development**. 62, 1352-1336.

Schludermann, E., Schludermann, S. H. M., Needham, D. and Mulenga, M. (2001). *Fear of Rejection Versus Religious Commitment as Predictors of Adjustment Among Reformed and Evangelical College Students in Canada*. **Journal of Beliefs and Values**. 22 (2), 209-222.

Simons, L. J. (1999). **Basic Research Method in Social Science**. New York: Randomhouse Press.

Thomas, D. L. and Craver, C. (1990). *Religion and Adolescent Social Competence*. **Developing Social Competency in Adolescence**. Advances in adolescent development. Thomas, T. P., Carver, D. L., Gullotta, G. R. and Montemaryor, R. (Eds.), 3, 195-219.

Vaughn, A. A. and Roesch, S. C. (2003). *Psychological and Physical Health Corrolates of Coping in Minority Adolescents*. **Journal of Health Psychology**. 8 (6), 671-683.

Archive of SID